

LAMINORUL OBSERVAȚIEI. TEHNICA CERCETĂRII DE TEREN ÎN CONCEPȚIA LUI HENRI H. STAHL

Ioana REPCIUC

Departamentul de Etnologie, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Academia Română – Filiala Iași
Department of Ethnology, The “A. Philippide” Institute of Romanian Philology, The Romanian Academy – Iasi
Personal e-mail: irepciuc@gmail.com

THE ROLLING MILL OF OBSERVATION: THE RESEARCH TECHNIQUE ACCORDING TO HENRI H. STAHL

Abstract: The paper presents the book of Henri H. Stahl, *The Technique of the Sociological Monograph* (1934) and delineates the author's main achievements within the fieldwork methodology from the point of view of Romanian ethnology and folklore studies. As an important member of the interwar sociological school of Bucharest led by D. Gusti, Stahl was thoroughly interested in developing a comprehensive research methodology ready to be applied by the new members of the large research teams of the monographic campaigns. His method includes the attention devoted to getting in touch with the life of the village and the peasants while building psychological trust and empathy between interviewer and interviewee; this complex protocol of accommodation proves to be one of the first and the most sympathetic strategy in the history of anthropological fieldwork. Another aspect of primary interest in Stahl's methodology is the fact it is drafted simultaneously with the development of peasant studies and rural sociology in the U.S., and the challenges that western anthropology faces in having to adapt its methods to studying peasant societies. Though Stahl often opposes in his studies the sociological school and the Romanian folklore studies, his contribution to Romanian folklore research was undoubtedly acknowledged and appreciated.

Keywords: Henri H. Stahl, the Sociological School of Dimitrie Gusti, fieldwork methodology, social anthropology, folklore, peasant studies.

Citation suggestion: Repciuc, Ioana. „Laminorul observației. Tehnica cercetării de teren în concepția lui Henri H. Stahl”. *Transilvania*, no. 1-2 (2022): 25-32.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.01-02.04>.

Într-un scurt paragraf din *Amintirile* sale, Henri Stahl explică sintetic rolul esențial pe care școala monografică l-a jucat în configurarea și consacrarea unui mod de cercetare a satului, pe care o considera cadrul „celei dintâi încercări de a trece prin laminorul observației casă după casă, fără alegere, satul întreg așa cum era el”. Viziunea lui Stahl asupra tehnicii „terenului” s-a conturat direct în realitatea acestei experiențe concrete de investigare a satelor din campaniile monografice la care a participat; e o viziune prin urmare esențialmente practică, fapt vizibil în numeroasele și relevantele exemple pe care le oferă în textul din 1934, *Tehnica monografiei sociologice*, apărut în calitate de complement al „teoriei” oferite anterior de colegul Traian Herseni.

Abordarea lui Stahl aspiră în mod clar spre a servi ca ghid nou-veniților în școala monografică, într-un timp în care sociologul gustian observa o „modă a anchetelor sociale și o reinventare a unor tehnici vechi”. Stahl se

adresează mai ales studenților care se alăturau echipelor de cercetători experimentați, odată cu creșterea exponențială a membrilor monografiei de la o campanie la alta. În contrast cu autosuficiența unor cutezători dispuși să întemeieze o metodă în condițiile în care aceasta deja funcționează, Stahl nu-și arogă calitatea originală a demersului său, ci are drept scop principal să pună în fața cititorilor-practicieni un text de inițiere a unui potențial neofit în lumea „terenului”, printr-un discurs adresat persoanei a doua și plasându-l deja pe interlocutorul imaginat în fața provocărilor acestui tip de experiență. Nu divulgă însă cine ar fi ceilalți anchetatori tentați de reinventarea în van a metodei de investigare a realității sociale, dar remarcă extraordinara intuiție a lui Gusti de a demara cercetările de teren, întrucât realitatea socială este adevăratul „laborator pentru sociolog”. În textele sale memorialistice mărturisește că „terenul” îndelungat al antropologilor, cu rămânerea sau revenirea constantă în

același loc a cercetătorului îl atrăgea în mod deosebit și că și-ar fi dorit o astfel de „soluție organizatorică radicală”⁴. După volumul din 1934, atenția pentru eludarea cvasi-exhaustivă a experienței concrete a terenului va continua în alte seturi de îndrumări și discursuri despre metodă, fie că acestea vor fi adresate studenților în asistență socială, îndrumătorilor culturali sau activiștilor sociali⁵. După introducerea din 1934, această orientare metodologică a autorului se așază concludent în primul volum al cărții publicate în 1974, *Teoria și practica investigațiilor sociale*, acolo unde reia idei și chiar fragmente din volumul apărut în 1934.

Henri H. Stahl afirmă în mod repetat valoarea pedagogică a monografiei și, implicit, a „terenului” pe care această acțiune de investigare a realității sociale l-a antrenat: „monografia este o școală de învățat sociologie (...) Acolo trebuie să-i învățăm pe oameni ce-i sociologia. Și acum cred că nu poate cineva să învețe sociologia dacă nu are practică de teren. Până n-ai făcut tu însuși cercetări, nu ai simțul critic față de valoarea informației”⁶.

Tehnica monografiei sociologice pare varianta adaptată domeniului a *Scrisorilor către un tânăr romancier* ale lui Mario Varga Llosa. Neofitul în monografia sociologică e condus de mână de un Stahl – dascăl și tehnician conștient de capcanele traseului întortocheat pe cărările satului care trebuie „cucerit” simbolic de uneltele analitice ale cercetătorului și ale cărui obiecte, fapte și credințe trebuie exhaustiv înregistrate. Acest stil dominant practic așază textul lui Stahl printre cele mai mari reușite ale genului din cercetarea românească de profil și asigură aplicabilitatea tehnicii monografiei în actualitate:

„Să fim iertați dacă în cele ce urmează, din nevoie de propagandă pentru o preocupare științifică pe care o socotim de deosebită valoare, vom renunța la o expunere rigidă, care ar putea transforma cartea de față într-un capitol de logică aplicată, și vom alege forma unei expuneri povestite, menite să ușureze citirea și în același timp, cel puțin în dorința noastră, prin arătarea părții de farmec pe care o are munca într-o monografie sociologică, să facă și pe alții să se apuce de lucru”⁷. Lăsând la o parte contextul aplicabil școlii gustiene și ambițiilor metodologice și teoretice ale acesteia, tehnica prezentată de Stahl poate fi cu succes concretizată astăzi în investigarea unor mici unități sociale și teritoriale. Stahl a mărturisit de multe ori că a fost provocat la a se gândi la tehnica cercetării odată cu augmentarea numărului de monografiști și de problemele organizatorice apărute în cadrul monografiei, dorindu-și astfel să-și perfecționeze mereu tehnica: „De când am intrat prima oară, în 26, până la urmă, asta am urmărit totdeauna, pentru că a fost străduința mea de a perfecționa, de a lămurii, de a pune la punct toate aceste probleme”⁸.

Primează însă, dincolo de formatul comprehensiv și holistic al setului de reguli configurat de Stahl, o dimensiune mai puțin discutată în mediul de specialitate, ocolită probabil din rațiunea dificultății de a se recomanda reguli valide pertinente pentru o diversitate de situații, cercetători și subiecți. Este

problema transformării temporare a cercetătorului în psiholog social sau asistent comunitar, pe care-am putea-o numi a limitării intruzivității inevitabile a anchetei etnografice în desfășurarea organică a vieții individuale și comunitare. Cum anume Henri Stahl găsește antidot la această esențială problemă a „terenului” reprezintă una dintre marile reușite ale *Tehnicii monografiei sociologice*. O altă temă explorată pasager, dar exemplar, în unele pasaje ale cărții este cea a raportului dintre tehnicile de lucru ale școlii gustiene și cele ale folcloricității și etnografiei timpului, pe de o parte și, pe de alta, cele ale antropologiei sociale sau culturale deja pe cale de consacrare în momentul în care Stahl își pune pe hârtie metodele „terenului”. Analiza acestor teme poate contribui la o mai bună și necesară implicare a „metodei” stahlene în referințele etnografice și antropologice ale prezentului.

Mijlocul anilor '30 era epoca în care observarea etnografică a societăților non-europene se profesionalizează, începe să fie performată de specialiști, și nu de amatori (călători, aventurieri, misionari, administratori coloniali) – cei care dominau, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, descrierile de societăți exotice: „By the mid-1930s one can fairly speak of a developing international consensus: valid anthropological abstractions were to be based, wherever possible, on intensive cultural descriptions by qualified scholars. By this point the new style had been made popular, institutionalized, and embodied in specific textual practices”⁹. Dacă în primele tipuri de „manuale” pentru studierea populațiilor primitive (cum ar fi *Manual of Ethnological Inquiry* din 1852 sau *Notes and Queries on Anthropology* din 1847), autorii se concentrau pe alcătuirea de lungi și brute chestionare aplicate fără prea mult protocol de amatori, treptat, apar în aceste broșuri și minime indicații de metodă. Odată cu cercetarea intensivă și profesionistă stabilită de Malinowski, prezența pe teren a cercetătorului conferă validitate interpretării și teoriei, iar diversele faze ale relaționării cu subiecții trebuie deprinse ca un veritabil meșteșug:

„Malinowski gives us the image of the new «anthropologist» – squatting by the campfire; looking, listening, and questioning; recording and interpreting Trobriand life”¹⁰.

Cercetătorul – un musafir nepoftit?

Debutul cercetării, a raportului direct cu realitatea socială, reprezintă punctul culminant al procesului de inițiere în „teren” și acea parte a experienței etnografice care poate decide eșecul sau reușita demersului. În primele pagini ale volumului despre argonauți, publicat în 1922, care fixează onest și pe larg reperele orientării etnografice concrete, Malinowski contemplă îndelungatele vizite pe care le face în satul băștinaș și încercările ce duraseră săptămâni în șir de a intra „într-o legătură reală cu nativii”¹¹. Malinowski sugerează că talentul etnografului presupune capacitatea acestuia de a se insinua în existența subiecților săi, căutându-le constant compania așa cum ar face cu orice amic din viața personală¹². Celălalt pol al tipologiei descinderilor etnografice este descris mai recent

de un folclorist american ca o pătrundere brutală și fără tact în societatea și atenția subiecților, un „atac frontal”¹³; Toelken subliniază că cercetarea nu se face pe pragul ușii, ci, în funcție de talentul etnografului, în casa celui interviuat.

Henri Stahl este astfel, în istoria instrucțiunilor pentru ancheta de teren, unul dintre primii teoreticieni ai unei practici până atunci subînțelese. Cu puțin înaintea lui, la noi, Ion Mușlea încerca să-i instruiască pe învățătorii rurali să-și facă, gradual, loc în casele și inimile sătenilor:

„Trebuie să știe, înșă, că simpla lui prezență nu e suficientă. Poporul nu se deschide de la întâia vedere, mai ales învățătorului venit de curând în sat, ori celui tânăr. De aceea, trebuie să i se câștige încrederea, trebuie îndemnat la povestit, adeseori trebuie chestionat în mod dibaci. Culegătorul va trebui să-și dea osteneală: cel puțin la început, până reușește să se introducă”¹⁴.

„Introducerea” sau inserarea în viața comunității studiate ori „cucerirea” prin conversație a oamenilor satului care să devină ulterior surse privilegiate de informație sunt acțiuni descrise de Stahl ca momente esențiale din protocolul anchetei, așa cum îi mărturisește, în volumul din 1974, unui virtual ucenic în sociologie: „«statul de vorbă», constituie cel mai greu din capitolele pe care le are de învățat. Aparent, nimic mai ușor decât a convorbi cu oamenii și a te înțelege cu ei; în fond, nimic mai greu”¹⁵. În plus, Stahl explică pe îndelete diferența dintre interviu și conversație¹⁶ și insistă asupra imperativului ca sociologul să deprindă tehnici ale discuției de la psihanalist și de la jurnalist. Redă și micile întreceri pe care le puneau la cale monografiștii îndemnându-i pe cei mai talentați dintre ei să obțină informații și de la subiecții mai puțin sociabili: „Tactul de care ai nevoie, puterea de sugestie de care trebuie să dai dovadă, capacitatea de înțelegere, de empatie de care trebuie să dispui, nu se capătă decât după un foarte lung antrenament, făcut sub privegherea și îndrumarea unor mai vechi și versați profesioniști”¹⁷. Stahl susține că tehnica cercetării de teren nu o deprinsese de la Gusti, care, la rândul lui, nu beneficiase de experiență de anchetator social, ci i-a fost de ajutor doar talentul propriu.

Accentul pe care-l pune Stahl asupra acestui esențial ritual al cercetării sociologice a fost apreciat corespunzător de etnologi contemporani: „După ce decenii de-a rândul culegătorii români nu și-au pus decât în mod pasager problema creatorului și a purtătorului de folclor, Henri H. Stahl va așterne câteva pagini exemplare privind «contactul cu informatorii» în care formulează o serie de norme, dublate de calități de care trebuie să dea dovadă cercetătorul în această privință”¹⁸. Narcisa Știucă redă pe larg sfaturile oferite de Stahl în privința calităților de care trebuie să facă dovadă cercetătorul în creionarea relației cu informatorii: tactul, respectul, empatia. Septimiu Chelcea remarcă de asemenea prezentarea magistrală oferită de Stahl, în *Tehnica metodei sociologice*, a „observației nestructurate” ce poate funcționa „ca prim pas în cercetarea sociologică de teren”¹⁹. „A merge din poartă-n poartă” atât ca observator, cât și ca individ capabil

să genereze un dialog natural, echilibrat, jumătate implicat, jumătate întâmplător sau chiar superficial cu cei pe care-i întâlnește, devine în viziunea lui Stahl cea mai bună lecție de sociologie practică, ritualul de inițiere al oricărui „anchetator social de profesie” descris ca „exercițiul de intrare în case străine, făcându-se luat în serios și ascultat”²⁰. În *Amintirile sale*, Stahl subliniază că la Rușețu a descoperit rolul important al acestei investigații „din casă în casă”, ce a marcat o perioadă eroică a monografiei: „Metoda cea adevărată a monografiei, cheia și lacăta experienței noastre sociale: anume, trecerea din casă în casă, iscodirea și cotrobăirea, în același timp înduioșată și neobrăzată a vieții întregi a oamenilor, așa cum sunt ei, cu păcate tănuite și truții pe te miri ce”²¹. Într-o relatare a fascinației cu care l-a privit la lucru, în momentul desfășurării unui interviu, pe Ion Conea, autorul *Tehnicii monografiei sociologice* sugerează capacitatea extraordinară a colegului său de a pune în aplicarea „tehnică tirbușonului”²² – un instrument care scoate la suprafață, printr-o alternare de întrebări standardizate, întregul bagaj informativ al interviuatului. Cercetătorul pe care-l întruchipează are aproape o natură cameleonică: „să te faci nevăzut în sat, să fii mut, să știi să ascuți, să vezi, să nu fii băgat în seamă, să fii puțin cameleonic, să poți să te ghidezi după psihologia lor...”²³.

Ritualul cuceririi amicitiei țaranului, prezentat aproape matematic de Stahl, atinge riscul ca anchetatorul să fie calificat drept un ins fără scrupule, gata să disimuleze și să-și manipuleze subiectul chestionat. Experimentați cercetători de teren au arătat că anchetatul este, totuși, mai puțin intimidat de această întâlnire decât este etnograful însuși²⁴. În inițiative mult mai recente de identificare și descriere a tehnicii cercetării de teren, s-a vorbit chiar de „seducție etnografică”, ale cărei date capătă accente psihanalitice:

„Ethnographic fieldwork operates and advances through a dialectic of involvement and detachment, of participation and observation, that is comparable to the psychoanalytic oscillation between introjection and projection. (...) Ethnographic seduction makes the interviewer feel that he or she has arrived at a profound understanding and has somehow entered a back region that hides a deeper truth”²⁵.

În ciuda oscilației între implicare și detașare, o alianță dialogică se creează între anchetat și anchetator, lăsându-se astfel deschisă posibilitatea schimbului pertinent de informație și, în subsidiar, acumularea cunoașterii necesare configurării tezei și sintezei sociologice. Imprevizibil aspect al relaționării pe „terenul” etnografic, mecanismul seducției declanșat de anchetator este o temă pe care Henri H. Stahl o abordează frontal, lăsând drept mărturie pentru o mai posibilă concretizare a ei în pedagogia adresată noilor cercetători însași experiența sa personală. În această flexibilă relaționare a anchetatorului cu subiectul anchetat, conversația rămâne o resursă exponențială a cercetătorului: „Stai și vorbești cu ei în mod normal, ca într-o conversație între oameni. Conduc conversația spre ce te interesează pe tine, ăsta este viclesugul tău. Dar, să nu-i spui!”²⁶. Tehnica discursivității se aplică

remarcabil în acea componentă a investigației care se regăsește în *Tehnica monografiei sociologice* la secțiunea „Observarea și înregistrarea unor opinii”; în acest caz, cercetătorul este chemat să „provoace o discuție vie”²⁷. Sociologul detaliază astfel datele spiritului de observator de care trebuie să dea dovadă cercetătorul: „Arta observării unui informator este arta de a-l surprinde tocmai în momentul când trăiește unele din faptele sociale care te interesează (...) Cu oarecare abilitate poți găsi pentru fiecare problemă în parte puțină de a observa aceste trăiri, fie spontane, fie provocate”²⁸. Cercetătorul social este un „agent provocator” în sens pozitiv, atent să provoace expresia concretă a realității sociale, fără a influența însă abuziv starea naturală a faptelor: „cât mai multe fapte, cât mai precise, cât mai direct observate, cu cât mai puțin amestec al nostru e cu puțință”²⁹.

Ambițiile cercetătorului, în concepția lui Stahl, sunt evidențiate în necesitatea „epuizării statistice” a materialelor pentru atingerea unui nivel de cunoaștere ce ar permite deducerea unor concluzii: „Epuizarea statistică trebuie să fie un ideal al cercetătorului în teren, chiar dacă nu întotdeauna îl va putea atinge”³⁰. Cercetătorul este astfel obligat să facă unele alegeri, dar „alegerea faptelor nu trebuie însă să fie arbitrară și nici subiectivă, ci va trebuie și ea să urmeze anumite reguli precise, cercetătorul având întotdeauna datoria să arate care au fost criteriile întrebunțate în alegerea faptelor și să prezinte toate faptele astfel strânse”³¹.

Orășeanul și țăranii: distanță sau empatie?

În dialogul cu Zoltán Rostás, Henri H. Stahl face referire la propria trăire a „șocului binecunoscut al antropologului cu realitatea” din perspectiva descinderii orășeanului în realitatea țărănească³². Chestiunea acestui șoc provine, explică Stahl în altă parte, de fundamentul exclusiv urban al experienței sale personale, pe care îl subînțelegem drept critică a folcloriștilor, impulsionați din păcate să facă mici colecții de chestiuni pitorești ca reacție la uimirea pe care le-o provoacă întâlnirea cu satul și ale lui elemente pitorești:

„Sosești într-un sat oarecare: vezi o horă, un detaliu de costum care se izbește, o tehnică de lucru primitivă, un cântec bătrânesc, rămașițe de feluri de a fi foarte vechi pe care tu le cunoști din stampe sau din descrierea istoricilor și ca un fel de colecționar «bric-à-brac» te apuci să strângi toate aceste «tradiții» pitorești și stranii”³³.

Devine astfel naturală nevoia de acomodare, însă, din punct de vedere metodologic, presupune o extraordinară fundamentare a unei antropologii a țăranescului sau a „țăraniei” – cu termenul folosit în contexte mai puțin formale de autor.

Antropologia, forțată ca studiu al societăților preindustriale, tribale, se orienta deja, în timpul desfășurării campaniilor gustiene, odată cu destrămarea lumii coloniale, spre societățile țărănești, țăranii fiind văzuți ca „sălbaticii de aproape” sau ca o categorie intermediară între băștinașii regiunilor exotice și cei ai societăților industrializate. În Statele Unite, încep

să apară, în cadrul instituțiilor care se ocupau de studiul primitivilor, preocupări pentru studiul „vieții comunitare” din Mexic sau Peru. Anul 1926, când fondatorul Școlii de la Chicago, Robert Redfield făcea prima cercetare de teren în Mexic, este momentul fondator pentru cercetarea societăților țărănești. La începuturile acestor demersuri, țăranul sau societatea țărănească nu reprezentau o categorie analitică în sine, ci interesul pentru țăran era inițial doar parte a unei sociologii comparative sau, mai precis spus, doar o ramură a sociologiei urbane. Din punctul de vedere al metodei și viziunii antropologice, studiul societăților țărănești reprezintă aplicarea studiului structuralist-funcționalist, configurat de Malinowski și Radcliffe-Brown de la studiul societăților iliterate, exotice la cele literate³⁴.

Sublinierea contrastelor dintre sat și oraș, dintre comunitatea de tip rural și eterogenitatea mediilor de viață urbană devine de asemenea o temă principală a studiilor despre țăran, așa cum avea să observe, retrospectiv, Redfield însuși analizându-și propriile revelații generate de studiul Tepoztlanului: „I had at most in mind the simple thought that Tepoztlan was a kind of community intermediate between primitive tribal group and town or city, and that changes were occurring in Tepoztlan which moved it along a road of transition from one to the other”³⁵. Considerând țăranul fie o categorie profesională, fie reprezentantul unui mod de viață comunitară autosuficientă, izolată, ori efigia unei culturi specifice, studiile care au apărut mai cu seamă în a doua parte a secolului trecut au lăsat nerezolvată problema centrală a metodelor de cercetare a acestei realități, așa cum arată Clifford Geertz: „However, the most worrisome problem for anthropologists who have turned from tribes to peasants has been to determine the proper methods of study”³⁶. Același mare antropolog american subliniază dificultatea de a identifica și aplica o serie de metode antropologice consacrate studiului țăranilor: „And, in fact, the comprehensive definition and analysis of a total civilization is perhaps the most refractory, as well as the most awe-inspiring, of the tasks imposed upon recent anthropology by the increased concern with peasants”³⁷.

Se știe că Stahl era la curent cu cercetările antropologilor occidentali în mediile muncitorești, demers ce reprezenta o nouă ipostază a aplicării metodei etnografice; cunoștințele sale asupra evoluției metodologiei internaționale îi permit să susțină că școala Gusti a fost prima inițiativă de sociologie rurală la nivel mondial³⁸. Philip Mosely, colaboratorul american la câteva campanii monografice, le mărturisea conaționalilor că oarecare afinități care s-ar putea remarca între școala gustiană și sociologia rurală americană țin mai degrabă de calitatea rezultatelor, decât de asemănările de metodă³⁹.

Intersecția metodologiei școlii gustiene cu tehnicile de anchetă ale antropologiei occidentale este reflectată în mărturiile unor monografiști cu studii la Paris asupra cursurilor în științe etnologice din capitala Franței din acea perioadă, cursuri orientate încă dominant spre cercetarea societăților primitive⁴⁰. Ion Ionică este inițial interesat

să frecventeze cursul de cercetare de teren al lui Marcel Mauss, însă, așa cum îi scria lui Stahl în 1934, este dezamăgit de interesul exclusiv al urmașului lui Durkheim asupra populațiilor indigene atâta timp cât el era exclusiv interesat să practice „etnografia poporului român”⁴¹.

Henri H. Stahl reușește deja în anii '30, concomitent cu primele manifestări consistente ale școlii create de Redfield, să aplice o privire „apropiată” asupra lumii țărănești, în contrast cu inevitabila distanțarea culturală și geografică pe care o experimentau antropologii descinși în societăți primitive. Empatia nedisimulată a lui Stahl pentru subiectul său de studiu poate fi citită doar în subsidiar în paginile *Tehnicii monografiei sociologice*, dar e mărturisită deschis în textele mai personale și se dezvăluie în profunzime în câteva scrisori către Anton Golopenția, cu care are în comun „dragostea pentru sat”. În *Amintiri* admite bucuria coparticipării la viața satului: „(...) încă o altă latură a vieții mele de cercetător: cea a bucuriei pe care o ai luând parte la viața altora. Nu doar ca observator, ci și ca participant efectiv. Se poate întâmpla să ajungă a-ți place, până la patimă, folclorul țăranilor”⁴². Omul de știință și orășeanul se transformă astfel treptat într-un companion genuin al țăranilor pe care-i studiază. Chiar în 1934 îi scria cu tristețe lui Golopenția aflat încă la studii în străinătate că nu mai găsește niciun „monografist care să freacă pentru sat”⁴³, iar într-o altă scrisoare invocă simpatia pentru obiectul cercetării sale, un fapt care se pare că îi era deja cunoscut destinatarului: „Tu știi cât de mult am fost prins de dragostea țăraniei și ce-aș fi vrut să fac, întreg puținul ce puteam, pentru ea”⁴⁴. Nu e de mirare că un asociere similară la viața și sufletul satului regăsim în mărturiile lui Brăiloiu; într-un preambul la studiul despre nunta din Someș, marele etnomuzicolog rememorează momentele petrecute alături de subiecții studiului, atunci când „a poposit cândva în casele oamenilor de acolo, că și-a așezat fonograful pe mesele lor, că a împărțit cu ei pâinea și slămina”⁴⁵.

Preocupările școlii sociologice bucureștene de a întemeia o sociologie a satului și a țăranului, cu programul cultural adiacent, este susținut în mod coerent nu doar de o viziune științifică, ci, în plus, de o participare intens personală, eludându-se astfel privirea „îndepărtată”, rece, abstrasă a omului de știință. *Manualul de etnografie*, al lui Mauss, publicat în 1947, rezultat al cursurilor predate de sociologul francez la Institutul de Etnografie al universității pariziene, este, atunci când îl comparăm cu cel al lui Stahl, dominat de un stil sec, exact, sobru; metoda sa era una din care intuiția era exclusă, iar atenția dominantă nu este îndreptată spre ființe, ci spre fapte și spre raportul dintre ele⁴⁶.

A-i studia pe „primitivii din interior” a însemnat astfel pentru etnografii și antropologii din micile națiuni europene unica opțiune în lipsa accesului la cei din afară⁴⁷, însă această apropiere dintre cercetător și cercetat contribuie la o acomodare mai firească dintre cele două instanțe în comparație cu timpul și eforturile pe care Malinowski, de pildă, le-a utilizat în a se apropia de trobrianzi. „Câștigarea satului”, despre care Stahl vorbește într-un subcapitol special al *Tehnicii monografiei sociologice*, devine în consecință o

adaptare reciprocă la sensul și rostul anchetei de teren și este realizată în sensul „înfrățirii” simbolice dintre oaspeții-etnografi și gazdele-țărani: „Nici nu-și poate cineva închipui ce efect poate să aibă o grupă de 60 de oameni care se poartă frățeste cu satul”⁴⁸. Insistența lui Stahl asupra problemei acestei cuceriri a simpatiei țăranului era însă informată, așa cum aflăm din paginile sale subiective, de faptul că el însuși se lăsase cucerit de subiectul cercetat; sensul activității sale, al raportării atât de personale la realitatea satului interbelic era parte esențială a proiectului personal de a înregistra o lume țărănească amenințată cu dispariția. „Nu cred nici măcar în putința țăraniei de a mai fi. Am o singură datorie: să alcătuiesc procesul verbal al morții unei vechi vieți frumoase românești (...). Parcă aș vrea să strig și să țip moartea tăcută a satelor”⁴⁹, îi scria prietenului Anton Golopenția în 1934/1935, făcând dovada unei percepții profund personale asupra situației societății țărănești.

În final, sugerează Stahl, satul „cucerit” de metodele sociologului se antropomorfizează, devine un personaj cu care te împrietenești pe viață: „Într-o săptămână satul este cu desăvârșire câștigat. Știe anume ce cauți, nu se mai sfiește de tine, te primește în gospodărie ca ceva de la sine înțeles, ba are grijă să te cheme din proprie inițiativă ca să asisti la evenimentele importante ale satului: te vestește când se naște, se botează sau moare cineva, ori când se căsătoresc doi tineri, sau are loc vreo șezătoare ori vreo clacă. Ba te roagă să fii părtaș la aceste fapte, primind să participi cu un rol efectiv: naș la botez sau la nuntă, vornic în alaiul mirelui sau al miresei etc. (...) Încetul cu încetul, monografiștii se constituie ca un fel de cetățeni ai satului și ca un fel de sprijinitori firești ai lui”⁵⁰.

Sociologie, antropologie, folclor?

Fără îndoială, pentru folcloristul sau etnologul român din orice epocă, *Tehnicia monografiei sociologice* este un text eminent instruktiv. Fie că o mărturisesc ori nu, autorii autohtoni de îndrumări pentru cercetarea etnografică s-au inspirat din experiența școlii sociologice de la București și, în special, din regulile practice enunțate de Henri H. Stahl. Deși sursă de inspirație pentru etnologii autohtoni, *Tehnicia* lui Stahl face însă, în repetate rânduri, o critică necamuflată a poziției metodologice a folcloriștilor contemporani lui:

„Folcloriștii, deși astăzi tind spre o sociologizare din ce în ce mai confuză a muncii lor au început prin a se preocupa exclusiv de ceea ce în viața și cultura țărănească avea caracterul de arhaic și pitoresc. Sentimentul de mirare pe care o asemenea viață țărănească îl poate trezi în sufletul unui orășean pare a fi dat, la origine, impuls cercetărilor folclorice...”⁵¹.

Stahl pune astfel în opoziție cercetarea sociologică holistică, ordonată, cu mijloace clar definite și orientată spre un scop teoretic și demersurile izolate, individuale ale folcloriștilor – „colecționari” fără metodă de „tradiții pitorești și stranii”. Referința la ineficiența metodologică și lipsa de sistem a folcloriștilor străbate întregul text al *Tehnicii monografiei sociologice*, revine frecvent în memorialistică

și interviuri și culminează în *Eseuri critice despre cultura populară românească* (1983).

În exemplele concrete prezentate în cartea din 1934, Stahl folosește drept referință negativă obișnuințele interpretative ale folcloriștilor de a genera observații și concluzii pripite pe baza unor ocurențe singulare ale unui gest ritual. Cercetarea nunții ca relevant „complex de fapte” îi oferă posibilitatea de a pune în balanță tendința superficială a folcloriștilor și etnografilor de a se opri la analiza „ceremoniosului”, când fenomenul nupțial e văzut de sociologi ca un complex de manifestări spirituale, economice, juridice⁵². Culegerea „superstițiilor și credințelor” nu se face, subliniază Stahl, ca un proiect în sine, cum tind să procedeze folcloriștii, ci în contextul mai larg al cercetării religiosului și magiei⁵³. Într-o formulă mai conciliantă, în cursul campaniei de la Nereju, Stahl admite asemănarea dintre „arheologie socială” pe care o profesia pentru a scoate la lumină „obștea pe bază de tradiții difuze” a Vrancei și studiul „supraviețuirilor” de către folcloriști⁵⁴, motiv pentru care va accepta și aprecia, în descifrarea vechiului sistem de organizare vrâncean, contribuțiile folcloristului Ion Diaconu. Folcloristica românească și sociologia gustiană au însă în comun meritele indubitabile aduse ambelor științe de Constantin Brăiloiu, a cărui figură luminoasă apare frecvent în paginile memorialistice ale lui Stahl. Autorul *Tehnicii monografiei sociologice* nu se îndoiește că Brăiloiu a fost singurul care, în calitate de folclorist, „a acceptat punctul de vedere teoretic și metodele de cercetare ale sociologului”⁵⁵.

În 1967, părintele școlii etnologice bucureștene, Mihai Pop publică un ghid de cercetare a folclorului destinat cu precădere membrilor mișcării artistice de amatori, în consens cu rolul propagandistic spre care se orienta, din ingerințe politice, în acea vreme folcloristica autohtonă. Pop invocă aici perspectiva metodologică a lui Brăiloiu exprimată în 1931, și anume articolul-program publicat la înființarea Arhivei de Folclor a Societății Compozitorilor Români, unde marele etnomuzicolog sublinia că folclorul, ca obiect de cercetare, este un „fapt social” și este astfel necesară, pentru cunoașterea lui, investigarea sociologică a ansamblului de fapte care-l creează și susține. Profesorul bucureștean recunoaște că numeroase științe și metodele lor (istoria, dialectologia, etnografia, psihologia socială) pot contribui la cunoașterea folclorului dar că, totuși, „folclorul fiind creația artistică literară, muzicală, coregrafică, mimică și dramatică a poporului, atenția noastră trebuie să se îndrepte în chip deosebit asupra realizării artistice a faptelor de folclor”⁵⁶. În *Metoda de cercetare a folclorului*, Ovidiu

Bârlea asumă, mai mult decât Pop, rolul pe care-l are pentru lămurirea faptelor de folclor „cercetarea economico-socială a localităților”⁵⁷, dar arată de asemenea că analiza folcloristului trebuie să meargă dincolo de locul în care se sfârșește cea a sociologului, și anume spre o cercetare a fenomenului estetic. Bârlea limitează punctul de vedere al școlii sociologice la cel al teoriei funcționale încă populară în epocă, dar recunoaște marile reușite aduse folcloristicii de Constantin Brăiloiu și Ion Ionică. În ceea ce privește relaționarea cu insul purtător de material folcloric, Mihai Pop nu-și mai pune problema „câștigării satului” sau a săteanului, întrucât această chestiune centrală în metodologia lui Stahl părea deja soluționată fie de contextul socio-cultural diferit de cel în care echipele monografice își făceau ucenicia, fie de acomodarea subiecților cu interesul deja constant al folcloriștilor și al publicului larg pentru repertoriul lor folcloric: „Acest contact se stabilește ușor astăzi când bunii interpreți și creatori de folclor sunt conștienți de valoarea creației lor și dornici să o transmită cercetătorilor, mișcării artistice de amatori, radiodifuziunii”⁵⁸.

În ciuda distanței și intersecției parțiale dintre metoda sociologică și cea folcloristică, a scindărilor între oameni și școli, a secolului care aproape că ne desparte astăzi de adevăratul „manual” de etnografie publicat în 1934, contribuția lui Henri H. Stahl la identificarea, descrierea și aplicarea unei metode de abordare a cercetării satului românesc nu și-a pierdut valabilitatea. Citit și folosit astăzi, când o metodă eficientă și obiectivă a analizei societăților țărănești sau „post-țărănești” europene este încă un motiv de dispută metodologică între antropologii occidentali și etnologii est-europeni, ghidul alcătuit de Stahl admite relevanța stabilirii unei relații umane, personal dintre cel care inițiază și cel care conduce ancheta și cel căruia îi este dedicată. Apropierea sau îndepărtarea, răceala sau empatia, indiferența sau respectul între cei doi protagoniști sunt date ale experienței etnografice din orice timp și loc, o experiență care nu poate fi tratată exhaustiv în niciun manual de specialitate. Cadrul profesional, istoric, politic și cultural în care a fost scrisă *Tehnică monografiei sociologice*, personalitatea și sistemul de valori ale autorului au generat un instrument unic de inițiere a cercetării etnografice. Stahl demonstrează că „laminorul” care descompune realitatea socială a satului în constatări și fișe de teren se întrebunțează în corelație cu un mecanism ce întregeste și acumulează cunoaștere, un mecanism ale cărei roade continuă să apară în inițiativele altor generații de etnografi și sociologi.

Note:

1. Henri H. Stahl, *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* (București: Editura Minerva, 1981), 49.
2. Henri H. Stahl, *Tehnică monografiei sociologice*, în D. Gusti, Traian Herseni, Henri H. Stahl, *Monografia – teorie și metodă* (București, Editura Paideia, 1999), 175. Prima ediție: H. H. Stahl, *Tehnică monografiei sociologice* (București: Institutul Social Român, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, condusă de D. Gusti, Seria A. Studii și contribuții, nr. 2, 1934)
3. Henri H. Stahl, în Zoltán Rostás, *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* (București: Editura Paideia, 2000), 45.
4. Stahl, *Amintiri*, 108.
5. Vezi Prefața la Henri H. Stahl, *Teoria și practica investigațiilor sociale*. Volumul 1: *Metode și tehnici* (București: Editura Științifică, 1974), 5-7.

6. Henri H. Stahl în Rostás, *Monografia ca utopie*, 93.
7. Stahl, *Tehnica*, 181.
8. Stahl, *Monografia ca utopie*, 114.
9. James Clifford, *On Ethnographic Authority*, în *The Predicament of Culture* (Cambridge: Harvard University Press, 1988), 25.
10. Ibid., 30.
11. Bronislaw Malinowski, *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Western Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesia New Guinea* (Prospect Heights: Waveland Press, 1984), 4.
12. Ibid., 5.
13. Barre Toelken, *Dynamics of Folklore* (revised and expanded edition) (Logan: Utah State University Press, 1996), 349.
14. Ion Mușlea, *Încățătorii și folclorul* (1928), în *Arhiva de folclor a Academiei Române. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare, 1930-1948*, prefața de Ion Cuceu, ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu (Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene EFES, 2003), 105.
15. Stahl, *Téoria și practica*, 14.
16. „La «interviu», tehnica constă în a pune o întrebare și a aștepta un răspuns. La «convorbire» (cărui francezii îi spun «entretien») regula de bază este să vorbești tu cât mai puțin, pentru a lăsa pe celălalt să vorbească, tu neintervenind decât rar și discret, pentru a menține povestirea pe făgașul ei.” Ibid., 243.
17. Ibid., 244.
18. Narcisa Alexandra Știucă, *Cercetarea etnologică de teren, astăzi* (București: Editura Universității din București, 2007), 79.
19. Septimiu Chelcea, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, ediția a doua, (București: Editura Economică, 2006), 397.
20. Stahl, *Téoria și practica*, 250.
21. Stahl, *Amintiri*, 49.
22. Ibid., 158.
23. H.H. Stahl, în Rostás, *Monografia ca utopie*, p. 50.
24. „Fortunately, too, most ethnographic encounters are, despite even the ethnographer, very human experiences. The savage is, so to speak, less cowed by the ethnographer than the ethnographer is by the savage”. Vincent Crapanzano, *Tuhami: Portrait of a Moroccan* (Chicago: University of Chicago Press, 1980), 140.
25. Antonius C. G. M. Robben, *Ethnographic Seduction, Transference, and Resistance in Dialogues about Terror and Violence in Argentina*, *Ethos* 24, no. 1 (1996): 71-106.
26. H.H. Stahl, în Rostás, *Monografia ca utopie*, 51.
27. Stahl, *Tehnica*, 230.
28. Ibid., 190.
29. Stahl, *Tehnica*, 260.
30. Stahl, *Tehnica*, 272.
31. Ibid.
32. H.H. Stahl, în Rostás, *Monografia ca utopie*, 50.
33. Stahl, *Tehnica*, 178-179.
34. Sydel Silverman, *The peasant concept in anthropology*, *The Journal of Peasant Studies* 7, no. 1 (1979): 49-50.
35. Robert Redfield, *The Little Community: Viewpoints for the Study of a Human Whole* (Chicago: University of Chicago Press, 1955), 135.
36. Clifford Geertz, „Studies in Peasant Life: Community and Society”, *Biennial Review of Anthropology* 2, (1961): 6.
37. Ibid., 26.
38. H.H. Stahl, în Rostás, *Monografia ca utopie*, 109.
39. Philip E. Mosely, „The Sociological School of Dimitrie Gusti”, *The Sociological Review* 28, no. 2, April 1936. Reprodus în Vasile Pușcaș, *Philip E. Mosely despre Transilvania și Basarabia* (Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2017), 201.
40. Sanda Golopenția, *Romanian Sociologists in Paris in the 1930s*, în Sanda Golopenția, *Arhipelagul gustian. Contribuții la istoria Scolii Sociologice de la București* (București: Editura Enciclopedică, 2016), 306-340.
41. Scrisoare a lui Ion Ionică adresată lui H.H. Stahl, în vol. Henri H. Stahl, *Epistolar monografist. Din arhiva de scrisori a lui Henri H. Stahl*, editat de Zoltán Rostás (București: Editura Paideia, 2015), 132, 135.
42. Stahl, *Amintiri*, 62.
43. Scrisoare a lui Henri H. Stahl către Anton Golopenția, în Anton Golopenția, *Rapsodia epistolară*, vol. IV, text stabilit de Sanda Golopenția și Ruxandra Guțu Pelazza, introducere și note de Sanda Golopenția (București: Editura Enciclopedică, 2014), 432.
44. Ibid., 435.
45. Constantin Brăiloiu, *Opere*, vol. V, studiu introductiv, traducere și îngrijire de Emilia Comișel (București: Editura Muzicală, 1981), 93.
46. Marcel Mauss, *Manual de etnografie*, studiu introductiv și traducere de Cristina Gavriliuță (Iași: Editura Institutul European, 2003), 23-28.
47. Orvar Löfgren, „Linking the Local, the National and the Global. Past and Present Trends in European Ethnology”, *Ethnologia Europaea* 26 (1996), 157.
48. Stahl, *Tehnica*, 307.

49. H.H. Stahl, în Golopenția, *Rapsodia epistolară*, 436.
50. Stahl, *Tehnica*, 307-308.
51. Ibid., 178.
52. Ibid., 240.
53. Ibid., 354.
54. H.H. Stahl, *Amintiri*, 137-138.
55. H.H. Stahl, în Rostas, *Monografia ca utopie*, 255.
56. Mihai Pop, *Îndreptar pentru culegerea folclorului* (București: Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, 1967), 32.
57. Ovidiu Bârlea, *Metoda de cercetare a folclorului* (București: Editura Pentru Literatură, 1969), 43-48.
58. Pop, *Îndreptar*, 55.

Bibliography:

- Bârlea, Ovidiu. *Metoda de cercetare a folclorului* [The Research Method in Folklore]. Bucharest: Editura Pentru Literatură, 1969.
- Brăiloiu, Constantin. *Opere* [Works], vol. V, edited by Emilia Comișel. Bucharest: Editura Muzicală, 1981.
- Chelcea, Septimiu. *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative* [The Methodology of Sociological Research: Quantitative and Qualitative Methods], 2nd Edition. Bucharest: Editura Economică, 2006.
- Chirot, Daniel. "Honoris Causa Reception Address: Why 20th Century Romanian Sociology and History Are Relevant Today" [Honoris Causa Reception Address: Why 20th Century Romanian Sociology and History Are Relevant Today]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 101-106.
- Clifford, James. *On Ethnographic Authority*, în *The Predicament of Culture*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988.
- Crapanzano, Vincent. *Tuhami: Portrait of a Moroccan*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Fulga, Ligia. "Discursul afectiv și memoria colectivă a Drăgușului privind cercetările lui Dimitrie Gusti după 70 de ani (2000-2001)" [Sensitive Discourse and Collective Memory of Drăguș Village Concerning Dimitrie Gusti's Research after 70 Years (2000-2001)]. *Transilvania*, no. 2-3 (2020): 92-100.
- Geertz, Clifford. "Studies in Peasant Life: Community and Society." *Biennial Review of Anthropology* 2 (1961): 6.
- Golopenția, Anton. *Rapsodia epistolară* [The Epistolary Rhapsody], vol. IV, edited by Sanda Golopenția. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2014.
- Golopenția, Sanda. *Romanian Sociologists in Paris in the 1930s*. In Sanda Golopenția, *Arhipelagul gustian. Contribuții la istoria Scolii Sociologice de la București*. Bucharest: Editura Enciclopedică, 2016.
- Löfgren, Orvar. "Linking the Local, the National and the Global. Past and Present Trends in European Ethnology." *Ethnologia Europaea* 26 (1996): 157.
- Malinowski, Bronislaw. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Western Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesia New Guinea*. Prospect Heights: Waveland Press, 1984.
- Mauss, Marcel. *Manual de etnografie* [Ethnography Workbook], translated by Cristina Gavriliuță. Iași: Editura Institutul European, 2003.
- Mosely, Philip E. "The Sociological School of Dimitrie Gusti." *The Sociological Review* 28, no. 2 (1936).
- Muşlea, Ion. *Învățătorii și folclorul* (1928) [The Teachers and the Folklore]. In *Arhiva de folclor a Academiei Române. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare, 1930-1948*, edited by Ion Cuceu and Maria Cuceu. Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene EFES, 2003.
- Pop, Mihai. *Îndreptar pentru culegerea folclorului* [Guide to Folklore]. Bucharest: Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, 1967.
- Puşcaş, Vasile. *Philip E. Mosely despre Transilvania și Basarabia* [Philip E. Mosely on Transylvania and Bessarabia]. Cluj-Napoca: Editura Școala Ardeleană, 2017.
- Redfield, Robert. *The Little Community: Viewpoints for the Study of a Human Whole*. Chicago: University of Chicago Press, 1955.
- Robben, Antonius C. G. M. "Ethnographic Seduction, Transference, and Resistance in Dialogues about Terror and Violence in Argentina." *Ethos* 24, no. 1 (1996): 71-106.
- Rostás, Zoltán. *Monografia ca utopie. Interviuri cu Henri H. Stahl (1985-1987)* [The Monograph as Utopia: Interviews with Henri H. Stahl (1985-1987)]. Bucharest: Paideia, 2000.
- Silverman, Sydel. "The peasant concept in anthropology." *The Journal of Peasant Studies* 7, no. 1 (1979): 49-50.
- Stahl, H. H. *Tehnica monografiei sociologice* [The Technique of the Sociological Monograph] Bucharest: Institutul Social Român, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică, condusă de D. Gusti, Seria A. Studii și contribuții, no. 2, 1934.
- Stahl, Henri H. *Amintiri și gânduri din vechea școală a „monografiilor sociologice”* [Memories and Thoughts from the Old School of Sociological Monographs]. Bucharest: Editura Minerva, 1981.
- Stahl, Henri H. *Epistolar monografist. Din arhiva de scrisori a lui Henri H. Stahl* [Monographist Epistolary: From the Archive of Letters belonging to Henri H. Stahl], edited by Zoltán Rostás. Bucharest: Paideia, 2015.
- Stahl, Henri H. *Tehnica monografiei sociologice* [The Technique of the Sociological Monograph]. In D. Gusti, Traian Herseni, and Henri H. Stahl, *Monografia – teorie și metodă* [The Monograph – Theory and Method]. Bucharest: Paideia, 1999.
- Stahl, Henri H. *Teoria și practica investigațiilor sociale. Volumul 1: Metode și tehnici* [The Theory and Practice of Social Investigations. Vol. 1: Methods and Techniques]. Bucharest: Editura Științifică, 1974.
- Știucă, Narcisa Alexandra. *Cercetarea etnologică de teren, astăzi* [Ethnological Field Research Today]. Bucharest: Editura Universității din București, 2007.
- Toelken, Barre. *Dynamics of Folklore*, revised and expanded edition. Logan: Utah State University Press, 1996.